

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

РОЗГЛЯД СУТНОСТІ ІННОВАЦІЙ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПЕРШИХ ТЕОРЕТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО НИХ DEFINITION OF THE TERM “INNOVATION” IN FIRST SCIENTIFIC THEORIES OF INNOVATION DEVELOPMENT

У статті узагальнено результати наукового пошуку провідних учених з розвитку інноваційної теорії. Встановлено історичний генезис цього вчення з постулатів класичної школи політичної економії до ідеології сучасної теорії інноваційного розвитку. Визначено типи інновацій, здійснено їх класифікацію. Узагальнено сутність та особливості економічної категорії «інновація», доповнено її зміст. Проаналізовано значення інноваційної діяльності суспільства в процесі еволюції економічної системи світу.

Ключові слова: інновація, типи інновацій, класифікація інновацій, модернізація, конкурентоспроможність.

В статье обобщены результаты научного поиска ведущих ученых по развитию инновационной теории. Установлен исторический генезис этого учения с постулатов классической школы политической экономии до идеологии современной теории инновационного развития. Определены типы инноваций, осуществлена их классификация. Обобщены сущность и особенности эконо-

номической категории «инновация», дополнено ее содержание. Проанализировано значение инновационной деятельности общества в процессе эволюции экономической системы мира.

Ключевые слова: инновация, типы инноваций, классификация инноваций, модернизация, конкурентоспособность.

The article examines the results of scientific research of leading scientists who created an innovative theory. The historical development of this doctrine is considered, which includes the theory of the classical school of political economy, the ideology of the modern theory of innovative development. The types of innovations are determined. The classification of innovations is proposed. The essence and features of the economic category “innovation” are studied. The significance of the innovative activity of the society in the conditions of the evolution of the economic system of the world is clarified.

Key words: innovation, types of innovations, classification of innovations, modernization, competitiveness.

УДК 330.34

Богашко О.Л.

к. е. н., доцент кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Протягом першої половини ХХ ст. економічна думка про економічний розвиток концентрувалась навколо проблем накопичення капіталу, планування та індустріалізації, а згодом поступово усвідомлювалась роль людського капіталу. Розвиток інноваційної теорії відображає нові дослідження в науці, техніці, технологіях та організаціях. Сучасне суспільство живе в період, в якому управління знаннями стає основою інноваційного розвитку економіки. Таким чином, розвиток інноваційної теорії та практики є досить складним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова методологія дослідження інноваційного розвитку базується на класичній економічній теорії К. Маркса, М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва. Розгляду теоретичної сутності та економічного змісту інновацій присвячені праці Й. Шумпетера, С. Кузнеця, К. Фрімена, Дж. Гелбрейта. Однак залишаються дискусійними та потребують продовження досліджень багато аспектів визначення інновації як економічної категорії та розгляду її як ключового фактору розвитку нинішньої економіки.

Постановка завдання. Інноваційна модель економічного розвитку є найбільш ефективною та

стає тією основою, яка моделює та визначає економічну могутність будь-якої країни. Визначення пріоритетних факторів конкурентоспроможності має велике значення для формування інноваційної моделі економіки. Тісний взаємозв'язок між інноваційним типом розвитку економіки та виробничими відносинами потребує чіткого визначення інновацій. Отже, метою дослідження є розгляд інновацій в умовах становлення перших теоретичних уявлень про них.

Виклад основного матеріалу дослідження. В часи Стародавнього світу створення чогось унікального, невідомого розглядалось не як зміни виробничо-технологічного характеру, визначені часом, а як втручання божественної волі. Особливості світогляду в античний період вели до того, що виробнича діяльність людини здійснювалась переважно як стилізація природних процесів, наслідування природи, підлаштування під її ритми.

В епоху Відродження процес створення нового відобразився у наукових, літературних, художніх, філософських творах. Специфічною особливістю науки цієї епохи був її тісний зв'язок з мистецтвом. Епоха Відродження особливо відзначається великими науковими зсувами у сфері пізнання та створення нового. Цей розвиток пов'язаний із

зародженням капіталістичного способу виробництва та успіхами нового світогляду.

Пізніше осмислення економічної творчості з точки зору створення чогось нового спостерігаємо у представників Реформації. Реформація підштовхувала до економії, розвитку промисловості, відмови від дорогих розваг. Це сприяло нагромадженню капіталу, що вкладався в торгівлю та виробництво. У період первісного нагромадження капіталу виникає перше економічне системне вчення, а саме меркантилізм. Його представники намагаються теоретично обґрунтувати необхідність нововведень та роблять перші спроби їх практичного впровадження в господарське життя суспільства.

Період економічних вчень та економічної теорії інновацій нерегульованих ринкових відносин розпочинається з появою класичної школи політичної економії, де джерелом аналізу стають не організаційні, а технологічні нововведення, що пов'язане з дослідженням сфери виробництва. Класична політична економія розвивалась як наука про багатство, тому як початковий пункт своїх доктрин представники цієї течії вибрали суспільний поділ праці. Фундаментальне значення цього елементу представник класичної школи А. Сміт пояснював тим, що поділ праці є причиною, яка стимулює продуктивність та розвиток виробництва.

К. Маркс у праці «Капітал» називає зростання продуктивності праці першим економічним законом, що відображає найбільш загальну основу та внутрішню логіку економічного прогресу, є джерелом та способом підвищення ефективності виробництва. К. Маркс вважав розвиток продуктивних сил базисом, а науково-технічний прогрес надбудою, тобто наслідком, а не причиною розвитку виробництва.

Поступово формуються теорії інновацій, які представлені різними напрямками. При цьому залежно від особливостей та основних тенденцій розвитку ринкової економіки акцент у дослідженнях робиться на тому чи іншому комплексі проблем.

Так, на початку ХХ ст. однією з ключових проблем була проблема циклів. До цього науково-технічний прогрес ще не розглядався більшістю вчених як основний фактор циклічного та інституціонального економічного розвитку. Одним з перших, хто пов'язав причину економічних криз з особливостями відтворення основного капіталу, був видатний український учений-економіст М. Туган-Барановський. У праці «Промислові кризи в сучасній Англії, їхні причини і вплив на народне життя» М. Туган-Барановський проаналізував різні підходи до пояснення циклічного характеру розвитку виробництва та дійшов висновку, що перешкодою для безперервного кумулятивного розвитку виробництва є не стільки зовнішні обмежувальні

фактори, скільки внутрішні властивості економічної системи, які, власне, породжують циклічність її розвитку.

Інноваційну проблематику розглядає і російський науковець того часу М. Кондратьєв. У теорії «довгих хвиль» він досліджує інновації як явище зі складною неоднорідною структурою. Окрім цього, М. Кондратьєв пов'язує «довгі хвилі» з радикальними змінами в інших сферах суспільного життя: «І війни, і соціальні потрясіння залучаються до ритмічного процесу розвитку великих циклів і стають не вихідними силами цього розвитку, а формою його прояву» [7, с. 23]. Розвиваючи основні положення свого вчителя М. Туган-Барановського, М. Кондратьєв суттєво просувається у формуванні теорії інновацій. Сутність його внеску полягає в тому, що, розглядаючи циклічний характер розвитку суспільного виробництва, він більш широко пов'язує ці цикли з технічним прогресом.

Період економічних вчень інновацій комунікативної, соціально-орієнтованої економіки починається з досліджень представників ортодоксальної економічної науки, які сформуливали сучасний напрям економічної думки, який об'єднав неокласичну, неокейнсіанську школи та школу неокласичного синтезу. Особливий внесок у формування цілісної інноваційної теорії економічного розвитку зробив Й. Шумпетер. Він завершив концептуальний напрям, започаткований М. Туган-Барановським, сконцентрував свою увагу на економічних інноваціях, високо оцінив роль підприємця-новатора в економічному прогресі: «Функція підприємців полягає в тому, щоб реформувати або революціонізувати виробництво, використовуючи винаходи, або в більш загальному значенні, використовуючи нові технологічні рішення для випуску нових товарів або виробництва старих товарів новим способом, відкриваючи нові джерела сировини і матеріалів або нові ринки, трансформуючи галузь» [12, с. 183–184].

Проблемі взаємозв'язку інновацій та економічного зростання була присвячена нобелівська лекція Саймона Кузнеця, в якій він висловив нові підходи до теорії інновацій. С. Кузнець увів поняття епохальних нововведень, на яких базується перехід від однієї історичної епохи до іншої. Новим джерелом зростання вчений вважав прискорений розвиток науки. На його думку, соціальні наслідки нововведень можуть мати як позитивний, так і негативний характер, тому функція держави полягає у стимулюванні позитивних інновацій та попередженні виникнення негативних наслідків.

Вагомий внесок у становлення теорії інновацій зробив англійський дослідник К. Фрімен. Аналізуючи промислові цикли, перш за все довгі хвилі економічного розвитку, він значно ширше, ніж Й. Шумпетер, розглядає причини довгих хвиль. К. Фрімен пов'язує їх не тільки з результатом впровадження радикальних нововведень, але й

Визначення сутності поняття «інновації»

№	Автор, джерело	Формулювання інновацій
1	О. Василенко [1]	Нововведення, що пов'язані з науково-технічним прогресом та передбачають відновлення основних фондів і технологій, вдосконалення управління економікою підприємства.
2	П. Друкер [2]	Специфічний засіб підприємництва – діяльність, що надає ресурсам нові можливості для створення багатства.
3	Б. Заблоцький [4]	Процес формування нового мислення, створення, розроблення, впровадження у виробниче використання та поширення нового технічного, товарного, системного, соціального, екологічного та іншого рішення (новації), яке задовольняє визначену виробничу, соціальну потребу чи національний інтерес.
4	П. Завлін [5]	Використання в тій чи іншій сфері суспільства результатів інтелектуальної (науково-технічної) діяльності, спрямованої на вдосконалення процесу діяльності чи його результату.
5	Р. Лальєр [9]	Використання нових видів знарядь праці або нових принципів використання цих знарядь; впровадження нового процесу або нового порядку; використання нової сировини чи матеріалу; використання нової сировини чи матеріалів; використання нового місця і (або) території, раніше невідомих.
6	І. Павленко [9]	Результат творчого процесу у вигляді створених (чи впроваджених) нових споживацьких цінностей.
7	Л. Пасічний, Я. Венковський [9]	Відкриття, які є результатом діяльності винахідливих людей, які приводять до прогресивних змін у визначеному порядку речей.
8	А. Хартман [9]	Впровадження нових або суттєво вдосконалених продуктів чи виробничих процесів.
9	Й. Шумпетер [13]	Комерційне впровадження нової продукції або нових методів виробництва: – введення нового товару (товару, з яким не знайомий споживач, або товару нового виду); – впровадження нового методу виробництва продукції (методу, який раніше не використовувався у цій галузі промисловості); – відкриття нового ринку, на якому цю галузь промисловості цієї країни не було представлено; – завоювання нового джерела сировини та напівфабрикатів; – впровадження нової організаційної структури в будь-якій галузі.

з процесом розширення, тобто дифузії технологічної парадигми від декількох провідних секторів до всієї економічної системи. Він акцентує увагу на тому, що сильне поширення технологій стає можливим у результаті соціальних та інституціональних змін (кооперації та конкуренції в підприємницькому секторі, організації науково-дослідної діяльності, національних та міжнародних режимів економічного регулювання).

Німецький вчений Г. Менш став найпопулярнішим продовжувачем теорії Й. Шумпетера та розвинув його концепцію на сучасному рівні наукових знань. У своїй монографії «Технологічний пат: інновації долають депресію» він дотримувався тієї точки зору, що нововведення є переворотом у виробництві, базисні інновації «приходять групами, або хвилями, й перебувають у безпосередньому зв'язку з кризовими явищами або процвітанням економіки» [8]. Він також робить висновок про необхідність широкого залучення держави до інноваційних процесів, наголошує на необхідності регулювання з боку держави щодо створення економічних умов для розроблення, реалізації та поширення інновацій.

Новий етап у розвитку теорії інновації в її поєднанні з інституціоналізмом здійснили Дж. Гелбрейт,

Г. Колм, Дж. Б'юнекен, Р. Коуз, Д. Норт, Г. Мюрдаль та інші вчені. Їхні наукові розробки суттєво розширили сферу економічного аналізу за рахунок досліджень наслідків впливу неекономічних факторів на господарське життя країни. Одним з цих напрямів є індустріально-технологічний інституціоналізм, засновником якого є Дж. Гелбрейт.

Існує велика кількість формулювань інновацій. Для правильного розуміння ролі та сутності інновацій слід розглянути наявні підходи до трактування цього поняття (табл. 1).

Розгляд табл. 1 демонструє різні погляди науковців на розуміння сутності інновацій, а саме від найширшого, запропонованого Й. Шумпетером, Б. Заблоцьким, до досить вузького, сформульованого А. Хартманом. Хоча у спрощеному трактуванні інновацію можна визначити досить чітко, досить складно повною мірою розкрити економічний зміст і внутрішню сутність цього поняття.

У сучасній теорії існують різноманітні підходи до класифікації інновацій. Залежно від сфери застосування виділяють управлінські, організаційні, соціальні, промислові інновації, технологічні, виробничі, торговельні, фінансові. За технологічними параметрами або формою виділяють продуктові та технологічні інновації. За рівнем новизни

виділяють інновації у світовому, національному, галузевому, внутрішньо фірмовому масштабі.

Загалом проведений аналіз показав, що не існує як єдиного визначення інновацій, так і єдиного підходу до їх класифікації. Однак якщо розрізняти інновації за сферою застосування, то доцільно виділяти виробничі та невиробничі інновації. Останні зачіпають чинники соціального, організаційного, економічного та управлінського характеру.

Серед невиробничих інновацій важливе місце посідають управлінські інновації, в основі яких лежать об'єктивні процеси зміни умов господарської діяльності підприємств і, відповідно, зміни змісту управлінської діяльності. Якщо підприємство є системою сфер діяльності, то управління здійснюється стосовно її елементів, а саме виробництва, кадрів, фінансів, реалізації продукції, а також всієї системи загалом. Прояв управлінських інновацій та їх фактичне здійснення відбуваються на рівні методів, які використовуються керівниками організацій під час вирішення завдань.

Неодмінними властивостями виробничих інновацій є науково-технічна новизна, виробнича застосовність і комерційна реалізація. Новизна інновацій оцінюється за технологічними параметрами, а також з ринкових позицій. Вона може як обмежуватися рамками окремого підприємства, так і поширюватися в масштабах галузі, національної чи світової економіки.

Залежно від масштабів новизни інновації під-розділяються на внутрішньо фірмові (забезпечений необхідний ступінь новизни порівняно з продукцією, що випускалась раніше цим підприємством) і радикальні (випуск абсолютно нової, що не зустрічалась раніше на ринку (локальному, національному або світовому), продукції або використання принципово нової технології). Інноваційна теорія сформулювала принципів ознаки радикальних інновацій, адже вони реалізують значні науково-технічні розробки; стають основою формування нового сімейства виробництв (технологій); створюють принципово нові можливості та в перспективі змінюють структуру ринку та виробництва; як правило, характеризуються високою капіталомісткістю та рівнем ризику, проте забезпечують високу капіталовіддачу.

Виділяють сім типів інновацій залежно від їх походження (виникнення, утворення, появи) [11, с. 103]:

1) інновації, що базуються на фундаментальних наукових знаннях, результати яких широко застосовуються в народному господарстві;

2) інновації, які базуються на наукових дослідженнях, але мають обмежену сферу використання;

3) розроблені з використанням технічних знань, які вже існують і мають обмежену сферу використання;

4) інновації, які входять до комбінації різних типів знань в одному виробі;

5) використання нового продукту в різних сферах;

6) технічно складні новинки;

7) застосування вже відомої техніки чи методів у новій галузі.

Отже, поняття «інновація» можна трактувати в трьох аспектах: 1) у широкому значенні це будь-яка зміна, що підвищує конкурентоспроможність суб'єктів господарювання; 2) у вузькому значенні це процес трансформації наукових досягнень у виробництво; 3) інновація, яка впроваджена в господарську практику.

Згідно із законодавством України інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [6].

На нашу думку, в тексті Закону України «Про інноваційну діяльність» необхідно вдосконалити наявне трактування інновацій, оскільки більшість українських підприємств, здійснюючи звичайну модернізацію застарілої техніки, звітує про впровадження інновацій у виробничий процес.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що модернізація – це процес часткового оновлення, заміни застарілого устаткування, технології виробництва, технічного та технологічного переоснащення підприємств [3, с. 468], хоча беззаперечно це один з важливих напрямів підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку, зростання ефективності виробництва.

В сучасних умовах модернізація в Україні принаймні передбачає процес внутрішнього розвитку та самовдосконалення, однак є недостатньо дієвим фактором суттєвого економічного зростання та поліпшення суспільного добробуту.

Україна вийшла на шлях наздоганяючої модернізації ще в 40–60-х роках ХХ ст. Це був неорганічно-мобілізаційний тип розвитку з такими характерними рисами:

– поява нових прогресивних явищ і процесів завдяки еволюції «знизу», а силовій модернізації – «революції згори»;

– вибіркове, а не систематичне запозичення та використання світових досягнень у галузі техніки, технології та організації виробництва;

– пріоритетність окремих галузей, яка в перспективі веде до деформації економічної структури держави;

– збереження на тривалий час багатокладності; паралельне співіснування нового, що набирало силу укладу, та попередніх укладів, які не досягли піку свого розвитку та повністю не вичерпали свої можливості;

– порушення однорідності економічного простору, ускладнення соціальних та політичних проблем, зростання соціального напруження в суспільстві.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи накопичений світовий досвід та положення українського законодавства, вважаємо, що інновації слід сформулювати таким чином: новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені, відмінні від наявної практики, конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, виступають результатом досягнень науково-технічного прогресу та забезпечують його подальший розвиток.

Отже, інновації можна виокремити як окремий фактор конкурентоспроможності у зв'язку з переходом світової економіки на якісно новий етап свого розвитку, а саме на стадію, яка ґрунтується на знаннях. При цьому знання є необхідною базою для інновацій, однак самі по собі вони не виступають фактором конкурентоспроможності. Інновації нарощують комерціалізацію знань та впливають на ефективність використання традиційних ресурсів. Отже, конкурентоспроможність господарства держави в сучасній економіці формується головним чином під впливом інноваційного процесу, що визначає можливість країни конкурувати на глобальному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В., Шматько В. Інноваційний менеджмент: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2003. 440 с.
2. Друкер П.Ф. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / пер. з англ. Київ: Україна, 1994. 83 с.
3. Економічна енциклопедія: у 3 т. / С. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Академія, 2000. Т. 2. 848 с.
4. Заблоцький Б. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посібник. Львів: Новий Світ, 2007. 456 с.
5. Завлин П. Инновационный менеджмент: справочное пособие. Москва: ЦИСН, 1998. 568 с.
6. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. С. 882–892.
7. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва, 2002. 383 с.
8. Менш Г. Технологический пат. Инновации преодолевают депрессию. 1975. 115 с.
9. Павленко І. Економіка та організація інноваційної діяльності: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2006. 204 с.
10. Федотов А. Основные концепции инновационного развития: исторический анализ. Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. 2008. Вип. 2. № 2. С. 203–208.
11. Федотова Ю. Формування технологічної квазіренти в умовах інноваційної діяльності. Бізнес-Інформ. 2009. Т. 2, № 11. С. 103–104.
12. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / пер с англ.; предисл. и общ. ред. В. Автономова. Москва: Экономика, 1995. 540 с.
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва: Прогресс, 1982. 340 с.